

MAKT OCH MINORITET

Av professor HENRIK MUNKTELL

ATT EN majoritet inom en befolkning, eller statsmakten i ett land — med mer eller mindre kraftigt stöd av folkmeningen — förolämpar, diskriminerar eller förföljer en genom beteende, åsikter eller ekonomisk position särpräglad minoritetsgrupp är ett tragiskt välkänt fenomen från en mängd historiska områden. Ej sällan har dylik aggressivitet mot minoritetsgrupper varit en väsentlig faktor i ett politiskt förlopp. Det exempel som för en nutida läsare genast inställer sig är självfallet den nazistiska antisemitismen, men motsvarande förteelser, om också av växlande omfattning och intensitet, kan med lätthet iakttagas från de mest skilda tider och i de mest olika miljöer. I Sverige kan man från senare år peka på socialismens angrepp på den s. k. storfinansens, som inte sällan utmålas som en närmast asocial grupp. I denna artikel diskuteras några historiska paralleller till minoritetsförföljelsen i vår tids Sverige.

*

Det synes som om de grupper, mot vilka ett missnöje lättast kan riktas, ofta har vissa gemensamma kriterier. En sådan grupp bör vara

relativt liten, den bör ha en i förhållande till majoriteten avvikande ideologi, och det bör — av en eller flera orsaker — vara lätt att väcka avund mot den.

En möjlighet att förklara dylika aggressionsattityder erbjödes av den sociologiska forskningen beträffande det s. k. »syndabocksfenomenet». Termen sammanhänger med den i många religioner — även den gammaltestamentliga — gängse riten att offra ett djur, som tänktes bära hela folkets syndabörda. Vad den innebär i modern samhällsforskning uttrycker Torgny Segerstedt d. y. i en analys av situationen för särpräglade minoritetsgrupper i ett socialt fält:

»De riter eller den emotionella kommunikation, med vilken en sådan partikulär grupp vidmakthåller sin vi-känsla, kommer ofta för en utanförstående befolkning att få främmande och farliga drag, man tror sig ha stött på en mystisk och illvillig sammanslutning. Typisk är reaktionen mot en sådan minoritet som t. ex. judarna. Denna grupps familjesolidaritet och trohet mot gamla sedvänjor har tagits som bevis för gruppens ondska, list och illojalitet mot andra människor. En

sådan grupp kan därför lätt bli *syndabocksgrupp*: man använder dem som förklaring till allt möjligt ont som skett, inte minst som orsaksförklaring till brottsligt beteende.»

Helt visst har dylika föreställningar ofta spelat en betydande roll vid uppkomsten av vissa förföljelser eller undertryckningsförsök. Det finns t. o. m. intressanta fall, där det förefaller som om majoriteten rent av konstruerat en myt om existensen av sådana farliga grupper i samhället, på vilka man velat skylla en mängd förmenta eller verkliga förbrytelser.

»Syndabocksmotivet» i mera egentlig mening synes dock trots allt mindre adekvat för en tolkning av de flesta av de fall av aggression mot minoriteter som utgör ett så iögonenfallande drag i vissa historiska förlopp. Vanligen är det mera träffande att använda andra förklaringsgrunder. — Från vårt eget land har man dock ett tidigt exempel på, att en förföljelse mot en i detta fall religiös minoritet, bl. a. varit motiverad av vad sociologien menar med syndabocksföreställningar. Det gäller tiden för kristendomens inträngande i Sverige. De kristna riskerade länge, att den tolerans de åtnjöt skulle avbrytas av förföljelse, när ekonomiska eller politiska olyckor framkallade ett missnöje, som kunde kanaliseras mot den avvikande, kristna gruppen. En engelsk-dansk munk, *Aelnoth*, berättar om detta.

»Svear och götar synas, medan

allt går efter önskan och avlöper lyckligt, till namnet hålla den kristna tron i ära, men när motgångens stormar komma över dem, antingen i form av missväxt, torka, för mycket storm och oväder, fienders angrepp eller eldsvådor, förfölja de den gudsdyrkan, som de till namnet tycktes ära, och det icke blott med ord utan även i handling genom att hämnas på de kristtrogna, som de sträva efter att helt och hållet förjaga från deras land.»

Vissa tecken tyder också på att den stora hungersnöden 1056 har framkallat en anti-kristen reaktion — folkraseriet har kastat skulden på de kristna missionärerna, som drevs ut ur riket.

Vi har alltså här exempel på samma misstänksamma raseri, som är väl känt från de romerska förföljelserna mot de kristna — Neros manöver efter Roms brand år 64 är kanske det mest berömda exemplet på hur primitivt och vidskepligt hat mot en minoritet kan exploateras av en hänsynslös politiker för att avleda uppmärksamheten från det egna ansvaret.

*

De antisemitiska utbrotten torde väl i regel ha andra förklaringar än behovet att söka syndabockar. Under medeltiden åtnjöt judarna av flera skäl, sammanhängande med deras ekonomiska funktioner, ofta en betydande trygghet under furstarnas beskydd. Stundom utbröt emellertid ett ursinnigt folkligt hat,

grundat på avund, religiös fanatism, grov vidskepelse och annat, varvid även utpräglade föreställningar om judarna som ansvariga för olyckor, gjorde sig starkt gällande. Bl. a. blev judarna som bekant syndabockar för digerdöden.

En speciellt intressant företeelse är, när statsmakten cyniskt utnyttjar möjligheten att avleda det missnöje, som dess egen politik framkallat, genom att kasta skulden på judarna. I det tsaristiska Ryssland blev detta ej sällan förevändningen för antisemitiska pogromer. En makaber fulländning når denna teknik i Hitlers beskyllning mot judarna att ha framkallat världskrigen, en myt som nyttjas som motivering för utrotningspolitiken.

»Om det», sade Hitler i januari 1939, »skulle lyckas den internationella finansjudentomen i och utom Europa att än en gång störta folken i ett världskrig, skulle resultatet icke vara judendomens seger utan den judiska rasens förintande i Europa.»

Arbetslösheten förklarades på enahanda sätt (september 1937): »Under decennier har judendomen även i vårt land begagnat sig av de marxistiska partierna som murbräcka, men icke mot parasiterna inom det politiska eller ekonomiska livet — nej, tvärtom: i parasiternas tjänst alltid och uteslutande mot den nationella produktionen. Den har så länge trakasserat den nationella produktionen, att sju miljoner människor slutligen kastades ut på

gatan såsom arbetslösa. Allt detta utfördes självfallet i den förhoppningen, att man av dessa sju miljoner arbetslösa skulle kunna bilda den bolsjevikiska revolutionsarmén.»

De hittills anförda företeelserna kan ur en synpunkt sett alltså sammanställas med »syndabocksfenomenet». Detta förhållande bör icke undanskymmas, att samtliga också uppvisat andra sidor, och så betraktade snarast kan jämföras med vissa andra förlopp, där detta motiv icke kan konstateras eller tillmätas avgörande vikt. Utan varje tvivel har, framför allt i de antisemitiska aggressionerna, i de flesta fall ingått en god portion enkel avund. Den förföljda minoriteten har — ofta på ett måttlöst överdrivet sätt — betraktats som innehavare av rikedom och ekonomisk makt. Den avund detta framkallat hos grupper i förment eller verklig sämre ekonomisk position har självfallet i inte ringa utsträckning varit grunden för även de orimligaste misstankar och beskyllningar och skärpt den emotionella motviljan mot »det avvikande». Samtidigt är det i flera fall notoriskt att de makt-havande utnyttjat eller rentav skapat dylika stämningar för att för egen räkning direkt eller indirekt konfiskera den diskriminerade gruppens förmögenheter.

Ett klassiskt exempel på statsmaktens utplundring av en förmögen minoritet i direkt maktpolitiskt och ekonomiskt syfte och utan

några ideologiska motiv erbjuder den franska kungen Filip den Skönes aktion gentemot *Tempelherreorden*. Sedan Jerusalem definitivt återtagits av araberna, sökte sig korsriddarordnarna andra uppgifter — johanniterna inom sjukvården och tempelherrarna inom internationell finansverksamhet. Tempelherreordens insatser blev snabbt av stor betydelse för det ekonomiska livet — särskilt handeln — samtidigt som den samlade stora rikedomar. Dessa rikedomar väckte avund och blev ett åtrått byte för den franska kungamakten, inom vars domäner huvudparten av ordensförmögenheten fanns. Tempelherrarna beskylldes för kätterska och vederstyggliga riter, och folkopinionens avund stegrades till hat, sedan bevis på sedvanligt sätt framskaffats genom tortyr. Ordens ställning och dess vittfamnande internationella finansverksamhet bröts ner på kort tid, dess tillgångar konfiskerades och dess medlemmar fördes till kättribålen eller förjagades. Att tempelherrarna var alldeles oskyldiga till de brott, för vilka de beskylldes, hindrade givetvis inte aktionen mot dem.

*

Ett annat drastiskt exempel på förblindad aggression mot en ekonomiskt välbärgad minoritet har man i behandlingen av de spanska *moriskerna*. Moriskerna utgjorde resterna av den mohammedanska be-

folkningen i Spanien. Under hårda påtryckningar hade de — åtminstone nominellt — övergått till katolicismen men betraktades alltfört med misstroende. Fientligheten var sammansatt av två klart urskiljbara komponenter. Den ena var den religiösa fanatismen och i samband därmed syndabocksfenomenet: med rätt eller orätt misstänktes de »omvända» morerna för att i själ och hjärta fortfarande tillhöra islam.

Den andra var ett folkligt hat mot den moriska gruppen, som genom ovanlig duglighet inom handel, hantverk och icke minst jordbruk, lyckats förvärva och vidmakthålla ett välstånd, som för avundsjuka betraktare tedde sig så mycket mera olidligt jämfört med armodet bland den större delen av den spanska befolkningen. 1609 beslöt så regeringen att landsförvisa praktiskt taget alla moriskerna, omkring 600 000. Under oerhörda umbäranden tog sig de fördrivna ur landet, de flesta till Afrika. Deras förmögenheter konfiskerades. Denna landsförvisning är av intresse bl. a. därigenom, att den så uppenbart var skadlig för Spaniens ekonomiska intressen. Det är karakteristiskt, att den mötte energisk opposition från de spanska godsägare, för vilka de skickliga moriskerna utgjorde den värdefullaste arbetskraften i jordbruket. Det är också karakteristiskt, att dessa invändningar inte kunde göra sig gällande vare sig mot den religiösa intoleransen eller mot den breda opinionens hätskhet. — Det är sant,

att en modernare forskning ansett sig böra korrigera tidigare gängse uppfattningar om att moriskernas utdrivande skulle ha framkallat en ekonomisk katastrof för Spanien. Obestridligt är likväl, att Spanien förlorade mycket betydande tillgångar i skicklighet och ekonomisk driftighet — reella värden som statsmakten utan tvekan offrade till förmån för den primitiva avunden och den dogmatiska fanatismen.

*

Ett i många avseenden liknande exempel är förföljelserna mot de *franska hugenotterna*. Ett stort antal franska protestanter hade förvärvat en stark ekonomisk position, detta så mycket hellre som de av sin religion hindrades att göra sig gällande vid hovet och i den politiska och offentliga verksamheten. I själva verket utgjorde hugenotterna inom hantverk och industri en av det franska näringslivets värdefullaste tillgångar. Hänsyn till rikets ekonomiska bästa kunde emellertid inte avhålla Ludvig XIV från att undan för undan tillmötesgå prästerskapets krav på undertryckningsåtgärder mot protestanterna, kulminerande i det brutala påbud 1685, varigenom den tidigare genom det nantesiska ediktet beviljade toleransen återkallades. I praktiken innebar detta förbud för protestantisk gudstjänst. Alla protestantiska präster landsförvisades, men alla andra hugenotter förbjöds att lämna

landet. Trots detta lyckades omkring 200 000 utvandra. Bland dessa fanns i mycket stor utsträckning personer över genomsnittet i fråga om bildning och ekonomisk duglighet: i viss utsträckning lyckades dessa att rädda med sig sina förmögenheter. Frankrike led uppenbart en allvarlig ekonomisk förlust; dess grannar och rivaler, särskilt Brandenburg, tog med förtjusning emot det tillskott till sitt näringsliv, som här plötsligt erbjöd sig.

*

Det kan vara överflödigt att anföra flera exempel på dylika förföljelser. Vid studiet av dessa dystra historiska tilldragelser är det svårt att frigöra sig från intrycket, att vissa av de aggressiva attityder, som tidigare spelat en så ödesdiger roll ännu har politisk betydelse t. o. m. i vårt eget fredliga och demokratiska samhälle, låt vara nu i mindre drastiska former.

Det är intressant att i detta sammanhang något studera den socialdemokratiska inställningen till sin skräckfigur framför andra, den s. k. *storfinans*. Oklarheten i de socialistiska föreställningarna om vad denna egentligen skall innebära, har ofta påpekats och skall här icke analyseras. I vårt sammanhang är det intressantare att lägga märke till hur den fungerar i den socialistiska tankevärlden.

Först må erinras om den stora betydelse som myterna har, icke blott för socialismen utan även för

många andra politiska meningsriktningar med mer eller mindre utpräglad troskaraktär. Man kan erinra om Mussolinis ryktbara yttrande före marschen mot Rom: »Vi ha skapat oss en myt. Det är icke nödvändigt, att den är verklighet.» På i princip samma sätt förhåller det sig med socialismen.

Det är nu uppenbart, att myten om »storfinansens» fyller en viktig masspsykologisk uppgift. Storfinsansens är en symbol, mot vilken de breda lagrens aggressivitet kan riktas. Hur värdefullt det är med en dylik gemensam aggressionssymbol som föreningsband är ett välkänt psykologiskt fenomen. Ett karakteristiskt exempel i svensk politik är den herostratiskt berömda formuleringen »Skatterna ner för de många och små, men ej för de rikaste få». Denna formulering suggererar uppenbart fram en fundamental motsatsställning mellan »de många» och »de få», minoritetsskiktets typiska situation. Saken förtydligas av ett annat slagord — »Folkets väl går före storfinansens», där samma aggression får ett än mer känsloladdat uttryck. (Valrörelsen 1948).

Man observerar i denna känslövärld vissa av de motiv vi förut sett exempel på. Syndabocksmotivet — behovet att finna en avledare för massans missnöje och kritik — framträder sålunda indirekt i form av mer eller mindre grova insinuationer om att »storfinansens» förehar gemena anslag mot »folket», »arbetarrörelsen», »de breda lag-

ren» eller vilken beteckning man nu använder för den majoritet, som vederbörande socialistiska talesman anser sig företräda — och vädja till. En eller annan gång kan tanken gå till en Hitlers tirader mot den »judiska plutokratin» och dess utsugning av folket. Man betrakte ett ögonblick denna affisch från 1948:

»Om storfinansens haft makten — högre hyror, högre räntor, högre priser, lägre löner, lägre social standard, färre byggen. Rösta med Arbetarpartiet.»

Man skulle kunna tro, att så brutala formuleringar helt borde skrivas på den upphetsade och vulgära valkampsatmosfärens konto. Så är likväl icke fallet. Så sent som 1954 har statsminister Erlander själv i mera samlad om också inte särdeles genomtänkt form utrett sin uppfattning om »Ekonomisk makt och ekonomisk demokrati» (*Tiden* 1954 nr 10). Även i detta mera förpliktande sammanhang framföres den tanken, att de ledande inom näringslivet skulle åstunda »att driva en mot folkflertalets intressen stridande politik». Vad som hindrar dem därifrån vore socialdemokratiens regeringsmakt. Hr Erlander sträcker sig än längre i sina bedömanden att framställa näringslivets män som i viss mån en fiende, ett hot mot de andra medborgarna:

»Socialdemokratien kommer vidare inte att tillåta att privata kapitalintressen saboterar den ekonomiska politik regeringen för i de breda folklagrens intresse.»

Genom denna försåtliga och till människornas lägsta instinkter — hatet och avunden — vädjande propaganda är man förberedd på alla eventualiteter. Går allt väl — då kan »storfinansen», det enskilda näringslivets outhärliga kraftcentrum — förintas skattevägen. »Moren har gjort sin plikt — moren kan gå». Går det illa — så har man en syndabock: Man kan misstänka att när en dag det svenska folket på ett verkligt kännbart sätt får uppleva vart den socialistiska regimens skatte- och finanspolitik fört oss — den dagen kommer hr Erlander, eller hans efterträdare, att med frenesi utmåla »storfinansen» som ansvarig för olyckorna. Då kommer det förmodligen att heta att »privata kapitalintressen har saboterat den politik, som regeringen fört i de breda folklagrens intresse».

Illavarslande tecken till att socialdemokratien i sitt trängda läge

börjar känna ett behov av att åter föra fram spöket »storfinansen» har redan kunnat skönjas. I propagandan före folkomröstningen ordades det från socialisthåll mycket om de mäktiga krafter i skymundan, som motsatte sig arbetarnas trygghetskrav. Det finns tyvärr anledning att räkna med att den nuvarande politiken inom överskådlig tid kommer att få påtagliga verkningar beträffande sysselsättningsnivån. Om vi nu får en begynnande arbetslöshetskris torde socialdemokratin villigt falla för frestelsen att göra »storfinansen» ansvarig.

Kommer alltså den ödesdigra historiska cirkeln att slutas — eller kan den brytas? Den allmänna bildningsnivån har dock stigit så att det borde vara möjligt att förvisa myten om storfinansen som folkets fiende till den skamvrå, där antisemitismen och religionshatet har ställts.